

Хамініч С.Ю.

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри аналітичної економіки та менеджменту
Дніпровський державний університет внутрішніх справ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2221-5550>

Khaminich Svitlana*Dnipro State University of Internal Affairs*

ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА СУДОВОГО ЕКСПЕРТА: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ТА ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ В СУЧАСНІЙ ЕКСПЕРТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

PROFESSIONAL ETHICS OF A FORENSIC EXPERT: CONCEPTUAL PRINCIPLES AND PROBLEMS OF IMPLEMENTATION IN MODERN EXPERT ACTIVITIES

У статті розглядаються концептуальні засади та сучасні проблеми, що впливають на експертну діяльність в умовах розвитку та поширення глобалізаційних процесів у світі. Досліджується теоретичні основи професійної етики судового експерта та обґрунтовуються нормативно-правові аспекти її забезпечення. Виокремлюються основні проблеми реалізації етичних принципів у судово-експертній діяльності. Проводиться аналіз факторів, що відображають необхідність та важливість вивчення цього напрямку з урахуванням глобальних викликів у суспільстві, а саме: недосконале правове регулювання, збільшення економічних злочинів, якості експертних висновків, міжнародне співробітництво у галузі судової експертизи, обмін досвідом як на національному рівні, так й на міжнародному рівні тощо. Запропоновано напрями вдосконалення професійної етики судових експертів з урахуванням сучасних викликів та міжнародного досвіду. Доведено, що судова експертиза стикається з низкою викликів та проблем, які потребують впровадження нових підходів та методів для їх ефективного вирішення. Розглядаються проблеми та перспективи розвитку судової експертизи в сучасних умовах. Обґрунтовано необхідність впровадження економічних інновацій у процес проведення судових експертиз з метою підвищення ефективності результатів судових експертиз.

Ключові слова: професійна етика, судова експертиза, експерт, компетентність, глобалізація.

The relevance of the study is also due to the need to form effective mechanisms for monitoring compliance with ethical norms by experts, improving professional codes and implementing international standards of ethical behavior in domestic forensic practice. The article examines the conceptual foundations and modern problems that affect expert activity in the context of the development and spread of globalization processes in the world. The theoretical foundations of the professional ethics of a forensic expert are studied and the regulatory and legal aspects of its provision, ethical standards in forensic activity are analyzed. The problems and prospects for the development of the direction of professional ethics of forensic experts in modern globalization conditions are identified. The main principles and typical violations of the implementation of ethical principles in forensic activity are identified. An analysis of factors reflecting the necessity and importance of studying this area is carried out taking into account global challenges in society, namely: imperfect legal regulation, increase in economic crimes, quality of expert opinions, international cooperation in the field of forensic examination, exchange of experience both at the national and international levels, etc. It is proved that forensic examination faces a number of challenges and

problems in the direction of implementing the professional ethics of a forensic expert, which require the implementation of new approaches and methods for their effective solution. Directions for improving the professional ethics of forensic experts are proposed and substantiated, taking into account modern challenges and international experience, recommendations for increasing the level of ethical culture and professional responsibility of forensic experts. The need to introduce ethical culture and professional responsibility of forensic experts into the process of conducting forensic examinations in order to increase the effectiveness of the results of forensic examinations is substantiated. The scientific novelty of the study lies in the comprehensive approach to the analysis of the ethical principles of forensic expertise and the search for optimal ways to increase the level of ethical culture of experts.

Keywords: professional ethics, forensic expertise, expert, competence, globalization.

Постановка проблеми. Професійна етика судового експерта відіграє ключову роль у забезпеченні об'єктивності експертного процесу, адже саме етичні принципи визначають професійну поведінку експерта на всіх етапах дослідження – від збирання вихідних даних до формулювання висновків. Дотримання етичних норм сприяє збереженню довіри до судової експертизи та гарантує відповідність висновків принципам неупередженості та професійної відповідальності.

Водночас практика судово-експертної діяльності демонструє низку проблем, пов'язаних із порушенням етичних стандартів, що може призводити до впливу суб'єктивних факторів на висновки. Такі проблеми актуалізують необхідність формування дієвих механізмів контролю за дотриманням етичних норм та вдосконалення нормативно-правового регулювання професійної етики судового експерта.

Результати дослідження можуть бути використані для вдосконалення нормативно-правової бази судово-експертної діяльності, розробки етичних кодексів та впровадження освітніх програм для підготовки експертів з урахуванням етичних вимог.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Професійна етика судового експерта є важливою складовою судово-експертної діяльності, оскільки вона забезпечує об'єктивність, неупередженість та достовірність експертних висновків. У сучасних умовах підвищення вимог до якості судочинства значення етичних принципів набуває особливої актуальності. Аналіз науко-

вих праць і джерел [1–5; 18–21] свідчить про наявність численних досліджень у цій сфері, однак питання етичних стандартів судових експертів залишається недостатньо висвітленим у науковій літературі.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз наукових праць і джерел свідчить про наявність досліджень з питань професійної етики судових експертів, проте вони здебільшого мають фрагментарний характер та не охоплюють усі аспекти проблеми. Недостатньо вивченими залишаються питання реалізації етичних норм на практиці.

Зокрема, для обґрунтування концептуальних засад професійної етики судового експерта, визначення основних проблем її реалізації та шляхів удосконалення етичних стандартів у сучасній судово-експертній практиці необхідно розкрити сутність та значення професійної етики судового експерта у правозастосовній діяльності на засадах нормативно-правових документів щодо забезпечення етичних стандартів у судово-експертній діяльності, враховуючи сучасний стан реалізації етичних принципів у практиці судових експертиз; виявити основні проблеми та типові порушення професійної етики судових експертів з метою недопущення в майбутньому при формуванні ефективних механізмів контролю за їх дотриманням й надання рекомендацій щодо підвищення рівня етичної культури і професійної відповідальності судових експертів.

Отже, враховуючи важливість професійної етики судового експерта для забезпечення справедливості правосуддя, виникає потреба

у комплексному дослідженні цієї проблематики та розробці практичних рекомендацій з удосконалення етичних стандартів.

Постановка завдання. Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні та аналізі концептуальних засад професійної етики судового експерта, виявленні основних проблем її реалізації у сучасній експертній діяльності та формулюванні рекомендацій щодо підвищення рівня етичної культури експертів.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах розвитку правової держави важливого значення набуває питання забезпечення професіоналізму етичності в діяльності судових експертів. Судова експертиза є невід’ємною складовою процесу доказування у кримінальних, цивільних, адміністративних та господарських справах, а якість експертних досліджень безпосередньо впливає на ухвалення справедливих судових рішень.

Підвищення вимог до судових експертів з питань професійної етики набуває особливої актуальності. Судова експертиза є важливою складовою процесу доказування у кримінальних, цивільних, адміністративних та господарських справах, а результати експертних досліджень часто визначають остаточне рішення суду.

Професійна етика судового експерта ґрунтується на принципах, що забезпечують надійність експертного висновку та його правомірне використання в судовому процесі. Однак на практиці виникають проблеми, пов’язані з недотриманням етичних стандартів, що може призвести до викривлення правосуддя та підризу довіри до судової системи [1].

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю формування дієвих механізмів контролю за дотриманням етичних норм експертами, вдосконаленням професійних кодексів та впровадженням міжнародних стандартів етичної поведінки у вітчизняну судово-експертну практику.

Крім того, постійний розвиток наукових методів експертизи та збільшення кількості експертних установ обумовлюють потребу

в підвищенні рівня професійної підготовки експертів з урахуванням етичних аспектів їх діяльності.

Виконання зазначених завдань сприятиме підвищенню якості судово-експертних висновків, зниженню ризиків етичних порушень та зміцненню довіри до судово-експертної діяльності у суспільстві.

Професійна етика судового експерта є важливою складовою професійної діяльності. Вона визначає моральні та етичні принципи поведінки експерта під час проведення експертних досліджень та формулювання висновків. У науковій літературі професійна етика судового експерта розглядається як сукупність морально-етичних норм і принципів, що регламентують діяльність експерта з метою забезпечення справедливості, правомірності та об’єктивності судочинства [2–5]. Вона охоплює етичні принципи: фундаментальні засади, що визначають моральні орієнтири поведінки експерта; етичні норми: конкретні правила, які регулюють діяльність експерта в процесі виконання завдань; професійну відповідальність: обов’язок експерта дотримуватись моральних та етичних норм під час проведення експертизи та основні аспекти, спрямовані на забезпечення якості та достовірності експертних висновків, що мають безпосередній вплив на судові рішення (рис. 1).

Основні компоненти професійної етики судового експерта включають:

- професійну компетентність – експерт повинен володіти достатніми знаннями, досвідом та навичками для проведення якісного дослідження, де компетентність забезпечує належний рівень наукової обґрунтованості та достовірності висновків;
- незалежність та неупередженість – експерт повинен діяти незалежно від впливу сторін судового процесу чи будь-яких зовнішніх факторів, де неупередженість є ключовою умовою об’єктивності експертного висновку;
- об’єктивність та достовірність – під час проведення дослідження експерт повинен керуватися виключно науково обґрунтованими методами та достовірними даними, де

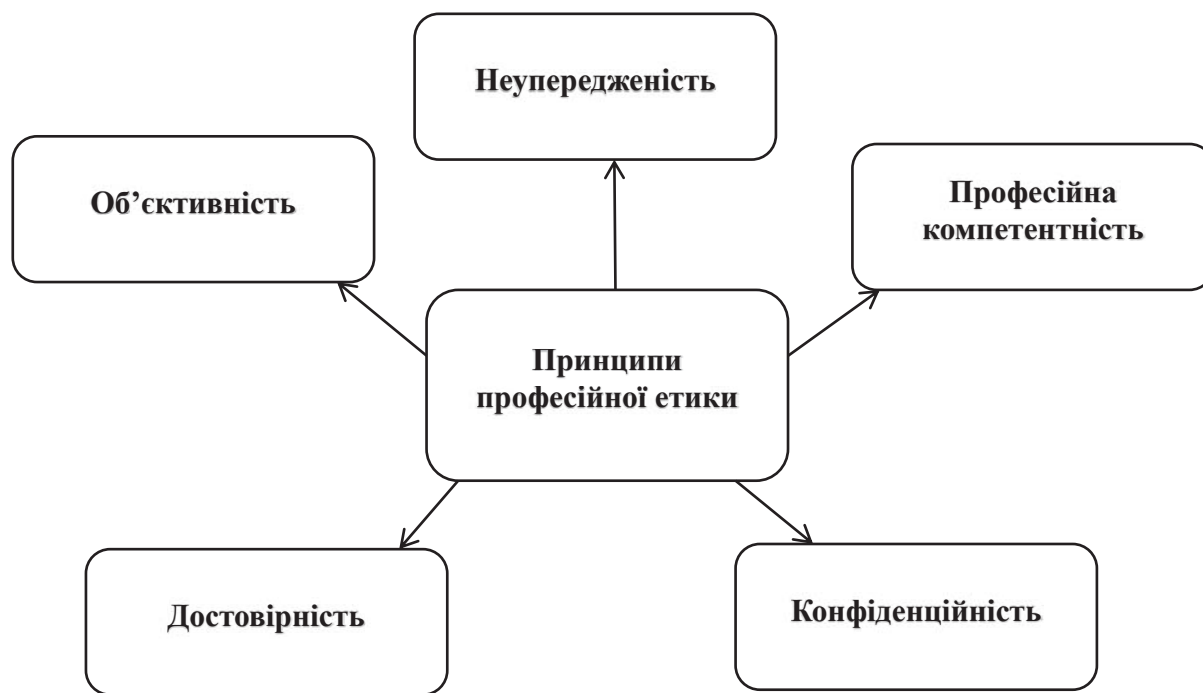

Рис. 1. Основні принципи професійної етики судового експерта

будь-який суб'єктивізм або упередженість неприпустимі;

– конфіденційність – збереження професійної таємниці та нерозголошення інформації, отриманої під час проведення експертизи, що є одним із базових етичних принципів судового експерта;

– професійну відповідальність – експерт повинен усвідомлювати юридичні та моральні наслідки своїх дій та висновків, де порушення етичних норм може призвести до дисциплінарної або кримінальної відповідальності.

У наукових дослідженнях існує декілька підходів до трактування професійної етики судового експерта (рис. 2).

Нормативно-правовий підхід розглядає етику як систему норм і правил, що регламентуються державними нормативно-правовими актами (Закони, кодекси, інструкції).

Морально-етичний підхід акцентує увагу на моральних принципах та загальносуспільних етичних нормах, що формуються у професійному середовищі.

Функціонально-практичний підхід аналізує етичні норми з точки зору їх реалізації на практиці та відповідності професійним вимогам.

Професійна етика судового експерта має виняткове значення для забезпечення справедливості судочинства та правомірності рішень суду. Дотримання етичних принципів сприяє формуванню довіри до експертних висновків та позитивному іміджу судово-експертної діяльності в суспільстві. Етична поведінка експерта запобігає виникненню конфліктів інтересів та забезпечує об'єктивність при формуванні висновків. Недотримання етичних норм може призвести до викривлення правосуддя, підриву довіри до судово-експертних установ та юридичної відповідальності експерта.

Отже, професійна етика судового експерта є комплексною категорією, що поєднує моральні, правові та професійні аспекти діяльності. Усвідомлення значення етичних принципів та дотримання їх на практиці сприяє підвищенню ефективності судово-експертної діяльності та забезпеченню справедливості правосуддя.

Основу професійної етики судового експерта складають нормативно-правові акти, що регламентують діяльність експертних установ та встановлюють вимоги до експертів. Зокрема, важливу роль відіграють:

Рис. 2. Наукові підходи до трактування професійної етики судового експерта

– Кримінальний процесуальний кодекс України, який визначає права та обов’язки судового експерта, а також відповідальність за недотримання професійних норм [6];

– Цивільний процесуальний кодекс України [7] та Господарський процесуальний кодекс України [8], що регулюють порядок використання експертних висновків у цивільному та господарському судочинстві;

– Закон України «Про судову експертизу» [9], який встановлює загальні принципи експертної діяльності та етичні вимоги до судових експертів.

У міжнародній практиці питання етичних норм судових експертів регулюються численними стандартами та рекомендаціями, а саме:

– керівні принципи ООН щодо судової експертизи (UN Guidelines on Judicial Expertise) [10];

– Європейська конвенція з прав людини (ЄКПЛ) [11];

– рекомендації Ради Європи щодо етичних стандартів експертної діяльності [12];

– міжнародний кодекс етики (International Code of Ethics) [13];

– Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) [14];

– Європейська конвенція з прав людини [15];

– Європейська конвенція про судову експертизу [16], яка містить вимоги до забезпечення об’єктивності та неупередженості експертних висновків;

– Керівні принципи (Настанова) щодо ролі судових експертів [17].

Аналіз міжнародного досвіду свідчить про значну увагу до формування етичних стандартів у судово-експертній діяльності, що забезпечує належний рівень професійної відповідальності та неупередженості.

Судово-експертна діяльність є важливою ланкою правосуддя, оскільки експертні висновки можуть відігравати вирішальну роль у прийнятті судових рішень. У зв’язку з цим особливої ваги набуває дотримання етичних принципів у цій сфері.

Незважаючи на розроблені професійні стандарти, на практиці виникають численні проблеми їх реалізації (рис. 3).

Основні проблеми реалізації етичних принципів полягають у наступному:

- конфлікт інтересів: експерти можуть опинитися під впливом сторін процесу або зацікавлених осіб, бо інколи судова система не має ефективних механізмів виявлення та нейтралізації такого конфлікту;

- тиск з боку замовників: випадках, коли експертиза проводиться на замовлення однієї зі сторін, виникає ризик упередженості, що може підривати довіру до об'єктивності експертного висновку;

- недосконале нормативне регулювання: в країні існують загальні етичні кодекси, але спеціалізовані етичні норми для судових експертів часто є фрагментарними або застарілими;

- брак етичної освіти: системна етична підготовка експертів не завжди відповідає високому рівню, внаслідок цього багато фахівців не володіють достатнім уявленням про важливість дотримання етичних стандартів.

Подолати проблеми реалізації етичних принципів можна вирішити за допомогою впровадження таких заходів (рис.4):

- удосконалення законодавства: необхідно розробити чіткий Кодекс професійної етики судового експерта з урахуванням міжнародного досвіду та рекомендацій ООН;

- підвищення незалежності експертних установ: варто зміцнювати автономію державних експертних установ та забезпечити прозору акредитацію приватних структур;

- розвиток системи професійної етики: запровадження курсів з професійної етики судових експертів, підготовці та підвищенні кваліфікації експертів, що має стати обов'язковим;

- запровадження ефективного контролю: створення незалежного органу або комісії для розгляду скарг за порушення етичних норм у судово-експертній діяльності;

- міжнародна співпраця та стандартизація: доцільно переймати кращі практики країн ЄС і гармонізувати українські підходи з європейськими стандартами [18].

Високі етичні стандарти є гарантією неупередженості експерта і підвищують довіру до судової системи в цілому.

Одним зі шляхів удосконалення професійної етики судового експерта є розробка та впровадження єдиного Кодексу професійної етики судового експерта, який стане обов'язковим для всіх суб'єктів експертної

Рис. 3. Основні проблеми реалізації етичних принципів судових експертів

Рис. 4. Шляхи подолання проблеми реалізації етичних принципів

діяльності. Він має включати механізми виявлення, запобігання та покарання за порушення етики.

Наступним кроком по удосконаленню професійної етики судового експерта вважається інституціоналізація нагляду за етикою [19; 20]. Варто створити незалежну комісію з етики судової експертизи або ввести відповідні повноваження у вже наявні професійні об'єднання. Такий орган повинен розглядати скарги та давати офіційні висновки щодо етичності поведінки експертів.

Етична освіта та підвищення кваліфікації – важлива складова процесу обґрунтування професійної етики судового експерта. До програм підготовки та атестації судових експертів слід включити курси з професійної етики, кейс-аналіз порушень та моделювання етичних дилем.

Прозорість експертної діяльності – необхідність професійної діяльності судового експерта. Варто забезпечити відкритість доступу до реєстрів експертів, системи акредитації та результатів експертиз (з дотриманням конфіденційності). Це сприятиме підвищенню відповідальності судового експерта.

Безперечно, міжнародна інтеграція та стандартизація – важливий напрям щодо удосконалення професійної діяльності та етики судового експерта. В даному напрямку слід орієнтуватися на міжнародні документи, які мають стати основою для національного етичного регулювання [21].

Реалізація етичних принципів у судово-експертній діяльності є складною, але вкрай важливою задачею. Від якості експертної роботи залежить справедливість судових рішень та довіра суспільства до правової системи. Вирішення зазначених проблем вимагає комплексного підходу, що включає як законодавчі зміни, так і культурну трансформацію у професійній спільноті експертів.

Висновки. Таким чином, професійна етика судового експерта – це не лише норми поведінки, а й основа довіри до правосуддя. Удосконалення етичної системи можливе лише за умови комплексного підходу: законодавчого, освітнього, інституційного та культурного. Впровадження дієвих механізмів контролю й підвищення моральної свідомості фахівців сприятиме не лише якості експертиз, а й загальній справедливості судової системи.

Список літератури:

1. Недосека О.М. Актуальні питання становлення поняття «професійна етика судового експерта». Теорія та практика судової експертизи і криміналістики: зб. наук. пр. / редкол.: О.М. Ключев, В.Ю. Шепітько та ін. Харків : Право, 2020. Вип. 22. С. 193–200. DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.2.2020.14>
2. Тимчишин А.М. Судова експертиза як процесуальна форма використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. *Південноукраїнський Правничий часопис*. 2023. № 1. С. 228–235.
3. Стецюк Б.В., Марко С.І. Методика проведення судової комп'ютерно-технічної експертизи. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 1. С. 296–299.
4. Угровецький О.П. Регламентація правового статусу судового експерта в адміністративному судочинстві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2017. Вип. 43. Т. 3. С. 229–234. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/496424.pdf>
5. Ткаченко Н., Алексійчук В. Моделі системи інституцій судової експертизи в Україні (переваги та ризики). *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2022. Вип. 1 (26). С. 10–23. DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.1.2022.02>
6. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
7. Цивільний процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>
8. Господарський процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>
9. Закон України «Про судову експертизу». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>
10. Керівні принципи ООН щодо судової експертизи. URL: [https://geneva-academy.ch/joomlatools-files/docmanfiles/Investigation%20guidelines%20UKR_v3%20\(1\).pdf](https://geneva-academy.ch/joomlatools-files/docmanfiles/Investigation%20guidelines%20UKR_v3%20(1).pdf)
11. Європейська конвенція з прав людини. URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ukr
12. Рекомендації Ради Європи щодо етичних стандартів експертної діяльності. URL: <https://auc.org.ua/povyna/vidbulas-prezentaciya-rekomendacij-rady-yevropy-shchodo-publichnoyi-etyky-na-miscevomu-rivni>
13. Міжнародний кодекс етики. URL: <https://www.ibanet.org/MediaHandler?id=EA337128-CF90-4FE0-B9FA-01CCC21901DB>
14. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами). URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU50K02U?an=629593>
15. Європейська конвенція з прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#n289
16. Європейська конвенція про судову експертизу. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_009#Text
17. Керівні принципи (Настанова) щодо ролі судових експертів. URL: <https://expertize-journal.org.ua/all-news/12972-kerivni-printsipi-nastanova-shchodo-rol-i-sudovikh-ekspertiv-priznachenikh-sudom-u-sudovomu-provadhenni-derzhav-chleniv-radi-evropi-yaki-prijnyati-na-24-plenarnomu-zasidanni-evropejskoji-komisiji-z-pitan-efektivnosti-pravosuddya-cepej-v-misti-strasburg-11-12-grudnya-2014-roku>
18. Кривак Т.П., Баюрко Н.М. Міжнародне співробітництво Європейської мережі судово-експертних установ (ENFSI) та судово-експертних установ України. *Криміналістика і судова експертиза*. 2020. Вип. 65. С. 170–182.
19. Гамалюк Б.М., Лямпель В.І., Цимбаліста Р.Г. Інституційні засади формування системи судово-експертної діяльності в Україні. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2023. Випуск 2. С. 61–66.
20. Хомутенко В.П., Хомутенко А.В. Інституційно-організаційне забезпечення судово-експертної діяльності в Україні. *Експерт*. 2022. Т. 4 (22). С. 59–79. DOI: [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2022-4\(22\)-59-79](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2022-4(22)-59-79)
21. Савченко В.А., Коропецька С.О. Перспективні напрями вдосконалення судово-експертної діяльності з урахуванням зарубіжного досвіду. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2022. № 4. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/267843>

References:

1. Nedoseka O. M. (2020) Aktualni pytannia stanovlennia poniattia «profesiina etyka sudovoho eksperta». *Teoriia ta praktyka sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky*: zb. nauk. pr. / redkol.: O. M. Kliuiev, V. Yu. Shepitko ta in. Kharkiv: Pravo. Vyp. 22. S. 193–200. DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.2.2020.14>
2. Tymchyshyn A. M. (2023). Sudova ekspertyza yak protsesualna forma vykorystannia spetsialnykh znan u kryminalnomu provadhenni. *Pivdenoukrainskyi Pravnychi chasopys*. № 1. S. 228–235.
3. Stetsiuk B. V., Marko S. I. (2022). Metodyka provedennia sudovoi kompiuterno-tekhnichnoi ekspertyzy. *Iurydychnyi naukovi elektronnyi zhurnal*. № 1. S. 296–299.
4. Uhrovetyskyi O. P. (2017) Rehlementatsiia pravovoho statusu sudovoho eksperta v administratyvnomu sudochynstvi. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii Pravo*. Vyp. 43. T. 3. S. 229–234. Available at: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/496424.pdf>
5. Tkachenko N., Aliksieichuk V. (2022) Modeli systemy instytutsii sudovoi ekspertyzy v Ukraini (perevahy ta ryzyky). *Teoriia ta praktyka sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky*. Vyp. 1 (26). S. 10–23. DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.1.2022.02>
6. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
7. Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>
8. Hospodarskyi protsesualnyi kodeks Ukrainy. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>
9. Zakon Ukrainy «Pro sudovu ekspertyzu». Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>

10. Kerivni pryntsypy OON shchodo sudovoi ekspertyzy. Available at: [https://geneva-academy.ch/joomlatools-files/docman/files/Investigation%20guidelines%20UKR_v3%20\(1\).pdf](https://geneva-academy.ch/joomlatools-files/docman/files/Investigation%20guidelines%20UKR_v3%20(1).pdf)
11. Yevropeiska konventsia z prav liudyny. Available at: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ukr
12. Rekomendatsii Rady Yevropy shchodo etychnykh standartiv ekspertnoi diialnosti. Available at: <https://auc.org.ua/novyna/vidbulas-prezentaciya-rekomendaciy-rady-yevropy-shchodo-publichnoyi-etyky-namiscevomu-rivni>
13. Mizhnarodnyi kodeks etyky. Available at: <https://www.ibanet.org/MediaHandler?id=EA337128-CF90-4FE0-B9FA-01CCC21901DB>
14. Konventsia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod (z protokolamy). Available at: <https://ips.ligazakon.net/document/MU50K02U?an=629593>
15. Yevropeiska konventsia z prav liudyny. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#n289
16. Yevropeiska konventsia pro sudovu ekspertyzu. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_009#Text
17. Kerivni pryntsypy (Nastanova) shchodo roli sudovykh ekspertiv. Available at: <https://expertize-journal.org.ua/all-news/12972-kerivni-printsipi-nastanova-shchodo-rol-i-sudovikh-ekspertiv-priznacheni-kh-sudom-u-sudovomu-provadhenni-derzhav-chleniv-radi-evropi-yaki-priinyati-na-24-plenarnomu-zasidanni-evropejskoji-komisiji-z-pitan-efektivnosti-pravosuddya-cepej-v-misti-strasburg-11-12-grudnya-2014-roku>
18. Kryvak T. P., Baiurko N. M. (2020). Mizhnarodne spivrobitnytstvo Yevropeiskoi merezhi sudovo-ekspertnykh ustanov (ENFSI) ta sudovo-ekspertnykh ustanov Ukrainy. *Kryminalistyka i sudova ekspertyza*. Vyp. 65. S. 170–182.
19. Hamaliuk B. M., Liampel V. I., Tsymbalista R. H. (2023). Instytutsiini zasady formuvannia systemy sudovo-ekspertnoi diialnosti v Ukraini. *Dniprovskiyi naukovyi chasopys publichnoho upravlinnia, psykholohii, prava*. Vypusk 2. S. 61–66.
20. Khomutenko V. P., Khomutenko A. V. (2022). Instytutsiino-orhanizatsiine zabezpechennia sudovo-ekspertnoi diialnosti v Ukraini. *Ekspert*. T. 4 (22). 59–79. DOI: [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2022-4\(22\)-59-79](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2022-4(22)-59-79)
21. Savchenko V. A., Koropetska S. O. (2022). Perspektyvni napriamy vdoskonalennia sudovo-ekspertnoi diialnosti z urakhuvanniam zarubizhnogo dosvidu. *Elektronne naukove vydannia "Analitichno-porivnialne pravoznavstvo"*. № 4. Available at: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/267843>